

riječi

b l o h ř r ř i v č d n t č ž m i u ž j c
 c il j č i k c j z z p o x j l a s r j ž i
 f i

σ σ σ σ σ σ σ	R R R R R R R
σ σ σ σ σ σ σ	R R R R R R R
σ σ σ σ σ σ σ	R R R R R R R R
σ σ σ σ σ σ σ	R R R R R R R R
σ σ σ σ σ σ σ	R R R R R R R R

f
 i š č h Č ž l m Š ž Č o p j t a i ž g o č d
 m t m h h i l k d g a m h p m k v p k

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matica hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-2/2023.

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost

Matrice hrvatske Sisak

Utemeljen 1969.

1-2/2023.

Nakladnik

Matica hrvatska Sisak

Za nakladnika

Tomislav Škrbić

Glavna i odgovorna urednica

Đurđica Vuković

Uredništvo

Đurđica Vuković, Tomislav Škrbić - zamjenik glavne i odgovorne urednice,

Darija Žilić - urednica, Mirna Rudan Lisak, Petra Sigur, Vlatko Čakširan,

Iva Pavušek Rakarić - lektorica

Oblikovanje

Julija Marjanović

Naslovница

Mladen Machiedo: *Provjera moći*, Lucca, 1970. (iz ciklusa Grafizmi)

Tisak

Grafomark d.o.o. Zagreb

Uredništvo

Internet

e-mail

Ogranak Matice hrvatske Sisak, Rimska 9, 44000 Sisak

www.maticahrvatskasisak.hr

maticasisakogranak@gmail.com

Uredništvo prima srijedom 17 do 20 sati. Rukopise ne vraćamo. Cijena pojedinog broja 10 €. Godišnja pretplata 35 €. Ovaj broj tiskan je novčanom pomoći **Županije Sisačko-moslavačke i Ministarstva kulture i medija RH.**

Sadržaj

TEMA BROJA	1
Mirna Rudan Lisak / Esejistika Višnje Machiedo viteštvom zrači i danas	1
Mirna Rudan Lisak / Machiedovi dvojezični monolozi	9
Milan Bešić / Mladen Machiedo – likovni umjetnik	15
POEZIJA	20
Vera Vujović / Tri riječi	20
Slavko Jendričko / Bojazan od stvarnog i izmaštanog	34
Tin Lemac / Bajkoviti portreti	42
Mladen Kopjar / Pjesme	64
Ante Žužul Marinović / Pjesme	69
Jasmina Bosančić / Velike riječi, male riječi	78
Franko Sorić / Dan kad smo izgubili biografiju	84
Željko Krznarić / Ma baš me briga	88
Nada Vučićić / Atelje bijega	92
Nedžad Ibrahimović / U gluho doba bit će nam potrebni...	102
Ljiljana Brković Zorčić / Druga strana tog mraka	110
PROZA	119
Irena Matijašević / 2022.	119
Irena Grubišić-Čabo / Priče, zapisi	124
Ljiljana Brković Zorčić / Dragi Richarde	130
Irene Skopljak Barić / Dress-code	134
Sanja Bužimkić / Krojačeva kći	136
Marija Karácsonyi / Priče	138
Zdenka Maltar / U zagrljaju svjetova	140
Krunoslav Mrkoci / Prva žena	147
Petra Sigur / Secesijnska vila	152
IZ POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI	155
Zrinka Blažević / Tužaljka Senja – nepoznata politička lamentacija Pavla Rittera Vitezovića	155
ESEJISTIKA	164
Žarko Paić / Estetička politika filma	164
Marija Mitar / O nekim pitanjima purizma u hrvatskome jeziku	172
Ivan Smiljanić / O pojmu i smislu povijesnoga zbivanja u filozofiji Julija Makanca	185
KRITIKA/OGLED/PRIKAZ	191
Kritičarev obzor Damira Radića	191
Senka Marić, <i>Gravitacije</i> , V.B.Z., Zagreb, 2022.	191
Dragan Jurak, <i>Peléov priručnik</i> , V.B.Z., Zagreb, 2022.	194
Damir Karakaš, <i>Potop</i> , Naklada OceanMore, Zagreb 2023.	197
Dora Šustić, <i>Psi</i> , Gradska knjižnica Rijeka, Rijeka 2022.	199
Pier Paolo Pasolini, <i>Teorem</i> , MeandarMedia, Zagreb (prevela Marina Alia Jurišić), 2022. (izvornik Teorema, 1968.)	201
Iva Mirčić / Blagotvorni učinak priče	203
Darija Žilić / Damir Radić i Andrijana Kos Lajtman: Zarazna zona	206
Ivan Smiljanić / Walter Friedrich Otto, <i>Muze i božanski izvor pjevanja i kazivanja</i>	208

Višnja Machiedo, 2010. (snimila: Višnja Serdar)

TEMA BROJA

Mirna Rudan Lisak

Esejistika Višnje Machiedo viteštvom zrači i danas

Povodom 10. obljetnice nagrade koja
nosi ime velike hrvatske književnica

Mnogo je simbolike u viteškom zvanju hrvatske predvoditeljice, književne kritičarke, esejistice i, iznad svega, književnice Višnje Machiedo (Zagreb, 27. ožujka 1940. – Zagreb, 23. veljače 2013.). Ono je ponajprije dokaz da je njezino djelo odavna nadišlo nacionalne granice, jer prestižno odličje Viteza Legije časti, koje je 1997. za osobite zasluge u promicanju francuske kulture i književnosti posredstvom francuskog veleposlanika u Zagrebu Jean-Jacquesa Gaillardea svečano primila od tadašnjeg predsjednika Jacquesa Chiraca, najviše je odlikovanje koje Predsjednik Francuske Republike dodjeljuje još otkad ga je daleke 1802. utemeljio sam Napoléon Bonaparte. Riječ je o priznanju za vojne ili civilne zasluge, uglavnom vezane uz Francusku, i to bez obzira na podrijetlo, vjersku pripadnost ili mjesto rođenja, odnosno Domovinu primatelja, što je u Napoléonovo doba bila revolucionarna zamisao, u cijelosti uskladena s idejama Francuske revolucije, stoga se odličje i danas dodjeljuje pod uvjetom da je kandidat privržen njezinim temeljnim vrijednostima, a to su sloboda, jednakost i bratstvo. Već je iz ovog sažetka, koji u najkraćim crta ma daje uvid u duboko europsko i demokratsko ko-

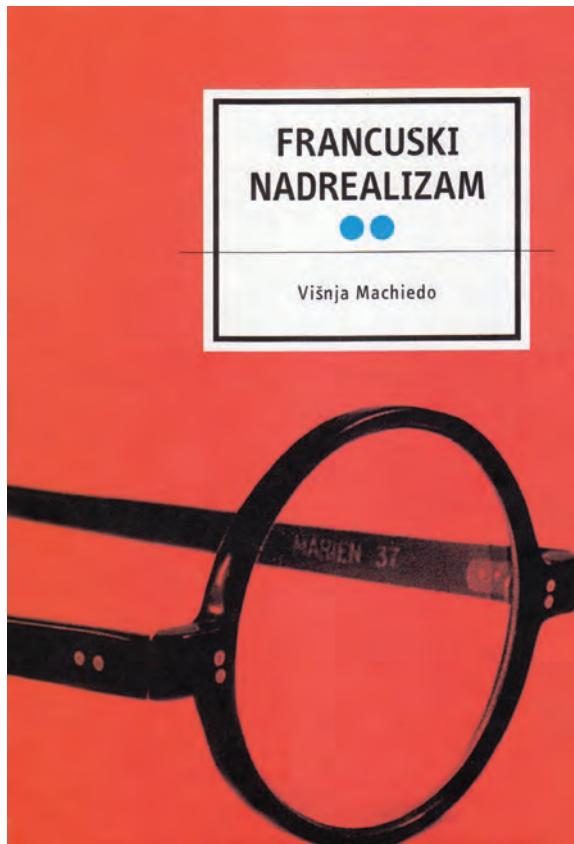
rijenje odličja Viteza Legije časti, neosporno da Višnja Machiedo zасlužuje trajne izraze poštovanja, jer malo tko u profesionalnom, ali i ljudskom smislu ispunjava sve zahtjeve postavljene pred kandidata za to veliko priznanje, pod čijim se geslom *Čast i Domovina (Honneur et Patrie)* već stoljećima grade mostovi prijateljstva pa izvanredna postignuća u području frankofonije od Vitezova Legije časti čine jednako aktivne promicatelje vlastite Domovine u svijetu.

Vitezom se postaje, ne rađa

„Nadasve sam ponosna i razveseljena, ali i iznenađena što je netko u inozemstvu zapazio moj rad. Naiime, tko god se u nas ozbiljno, savjesno i kreativno bavi kulturom uvijek je u kutu, a pogotovo ako se bavi stranom kulturom“, neposredno je nakon ceremonije Višnja Machiedo izjavila za medije. Iz današnje perspektive zanimljiv je biografski podatak da književnica, čije ime cijelo desetljeće krasi istaknutu hrvatsku nagradu za esejistiku, svojedobno, nakon studija francuskog jezika i književnosti te komparativne književnosti, kao i diplome na Filozofskom fakultetu

Osamnaest izazova
(Francuski pjesnici 20. stoljeća),
2 toma, Ceres, Zagreb, 1996.

Francuski nadrealizam, 2 toma,
Konzor, Zagreb, 2002.

Sveučilišta u Zagrebu (1964.), unatoč tomu što je kao apsolventica odslužala i dva semestra teatrologe na Sorbonni, nije bila u mogućnosti zaposliti se ni na fakultetu ni drugdje u kulturi. No takve su je okolnosti samo ubrzale u odluci da se smiono otisne u nesigurne vode vlastitih intelektualnih i stvaralačkih čežnji, uskoro u statusu slobodne umjetnice, pa se bez uvijanja može reći da je Višnja Machiedo stvorila samu sebe. Dodijelivši joj orden za dva desetljeća prevođenja, proučavanja i kritičkog praćenja francuske literature, Predsjednik Francuske Republike tako nije nagradio samo njezin talent, nego i samozatajnost, što je u duhu francuskog pjesnika i erudita Valeryja Larbauda, poznatoga po izjavi da su književni prevoditelji nalik drevnim vitezovima, u intervjuu za *Vjesnik* razjasnila: „Požrtvovna odanost prevoditelja uistinu je analogna samozaboravu viteza, (...) stoga sam u viteškoj uzornosti i sama pronašla simbol istinskoga duhovnog idealja.“¹ Vrlina, naime, ne poznaje naslijedno pravo pa se vitezom postaje, a ne rađa – urođena je povlaštenost plemstvu duha nepoznanica od koje se i Napoléon odličjem distancirao, no kako je gubitak časti veće potonuće nego da se čast nikad nije ni imalo, ovjenčanost viteškim naslovom obvezu-

jući je poklon koji vitezovi spremno i podnose i traže, prepoznavši u borbi sa samim sobom najveći, ako ne i jedini istinski izazov. Višnja Machiedo pritom ističe da je vitez uvijek onaj koji luta pa će njegova vrlina biti podvrgnuta kušnji dok je „vjerno posvećen angažmanu, podčinjavajući mu cio svoj život, što uključuje oduševljenje, intelektualnu pustolovinu, potragu za savršenstvom“, ali i spomenutu duhovnu borbu, u kojoj „vitez mora dokazati smionost i radoznalost, skrupulozno poštjenje, profinjenost i, nadasve, samlost.“² Ne čudi, stoga, da odliče Viteza Legije časti u životu Višnje Machiedo ništa nije promijenilo – kao što je i sama primivši ga izjavila, a vlastitim djelima dokazala, njezino su bogatstvo oduvijek bili i ostali njezini književni projekti.

¹ Džebić, B. Viteški izazov Višnje Machiedo – razgovor, *Vjesnik*, 1998.

² Ibid.

Književni prijevodi kao interpretacije

Blistavi vrhunci prvotnih izazova Višnje Machiedo za ukupna su njezina postignuća bili i prednost i mana. Prednost što je prevodeći s francuskoga, ali i talijanskoga, razvijala vlastiti literarni izraz, a mana što iznimni doprinosi u određenom području nerijetko donose trajnu etiketu pa, premda njezin autorski opus pored triju antologija s povoljnim kritičkim udjelom broji čak sedam samostalnih kritičkih i eseističkih knjiga, Hrvatska enciklopedija tu iznimnu spisateljicu i danas primarno predstavlja kao hrvatsku prevoditeljicu i književnu kritičarku. No prevoditelj, kao ni kritičar, nije nužno umjetnik, bez obzira na to što s ciljem posredovanja između originalnog djela i publike njegove izvrsne jezične vještine zahtijevaju kreativnost, kritičko razmišljanje i kulturno osjetljivost, kao i razumijevanje i tumačenje nijansi izvornog jezika uključujući idiome, metafore i druge jezične i kulturne reference. Drugim riječima, tek će nekolicina bez kopiranja uspješno prenijeti duh i bit originala, i to na tragu pjesnika koji prevode pjesnike, odnosno glazbenika koji izvode muzičare, iz čega proizlazi da je Višnja Machiedo francuske autore pohrvatila u nadahnutoj rekreaciji izvornih djela na vlastiti, osebujan literarni način. Prevoditelj tako poput glazbenog interpreta iz nerazumljivog znakovlja publici dočarava izvornu misao zamračujući dijelove teksta ne bi li u igri *chiaroscuro* iz dubine izvukao neočekivane elemente, a čim se u izvornik na temelju kritičkog suda uvodi hijerarhija, na djelu je *interpretacija*, stoga prevoditelj ništa manje od glazbenika ne podupire tvrdnju Waltera Benjaminina da sve izvedbene umjetnosti, od kojih je on rado isticao glumu, autentičnost duguju kreativnom potencijalu čitanja. Pa ipak, upravo je u prevoditelju Italo Calvino prepoznao od sviju najpažljivijeg čitatelja jer svoje čitanje on također pretvara u *pisanje* pa – osim što bez njegova posredničkog uloga publika ne bi imala pristup originalu – u ostvarenoj sprezi svaka napetost učvršćuje taj odnos, zato Višnja Machiedo ponekad odlučno napinje sintagmu sve do granica izdržljivosti, da bi odmah potom u potrazi za ritmom, harmonijom i melodijom poput modernista razorila pjesnikov svijet kreirajući od postojećega posve novo, iako u suštini isto umjetničko djelo. Na taj je način u knjizi *Moje razgolićeno srce „osuvremenila“* Baudelairea gradeći presjek njegova stvaralaštva na temelju vlastitih, često fragmentarnih, ali i fragmentiranih odabira, što je u nizu obrata, zrcaljenja i odzvanjanja umnožilo prostor u kojemu se pjevnost žrtvuje anatomiji značenja dopuštajući struktornoj semantici da trijumfira.

Antologije poput muzičkih programa

Vrijedi se prisjetiti da je prevodilačkim izborima Višnja Machiedo upravo diplomatski zagovarala odabranu kapitalna književna djela, i to u širokom luku od srednjovjekovnih obrada *Tristana* do suvremenih pjesnika i pripovjedača, pa njezina golema ostavština uključuje Molliérea, Mérimeea, Célinea, Baudelairea, Sartrea, Camusa, Viana, de Obaldiju, Mariëna, Gidea, Fénelon, Villiersa de l'Isle-Adama, Marivauxa, Segalena, Deguya, Nervala, Bretona, Finkielkrauta, Brucknera, Cendrarsa, Baricca i mnoge druge. Budući da se istim mostom kretala dvo-smjerno, od hrvatskih su je autora zaokupljali Nikola Šop, Radovan Ivšić, Nedjeljko Fabrio, Vladimir Gotovac i Zvonimir Mrkonjić, ali i kazališni redatelj Vladimir Habunek, a na francuski je također prevela manji izbor pjesama Tina Ujevića i Antuna Šoljana. Na tom je putu trebalo imati „i smjelosti i uvjerenosti u vlastite snage da bi se moglo suočiti s djelima kao što su *Putovanje nakraj noći* i *Likovi s krme*, ili uhvatiti se u koštač s preprekama *Mučnine* i *Ljeta*. Prevoditeljski saldo od tridesetak knjiga, nekoliko stotina pjesama i velike pregršti dramskih tekstova (...) čini Višnju Machiedo izrazito kulturnom posrednicom i zaslžnom zagovornicom difuzije bitnih klasičnih i inovativnih poetika.³ Premda se u početku naizgled zaklanjala iza tudih autorskih ostvarenja, prijevode je ubrzo počela nadopunjavati originalima kritičkim analizama pokazujući da u njezinu slučaju obje dionice ravnopravno prše vokabularom neslućenih razmjera, što je dodatno pojačava sposobnošću da znalački pronađe pravu riječ „neovisno o njezinu podrijetlu – pučkom, arhaičnom ili učenom.“⁴ Umrežavanje prevodilaštva i kritičkih eseja prvo je namijenila preradi, adaptaciji i dramatizaciji odabranih djela za radijske emisije, a obuhvativši na taj način pisce kao što su Mishima, Péguy, Valéry, Breton, Yourcenar, Svevo i Sanguineti prešla je postupno put od prevoditeljice do autorice, uvijek ostajući u spomenutome benjaminovskom prostoru interpretacije, možda zato što se u mladosti amaterski bavila kazalištem – najprije je glumila u dramskoj sekciji Klasične gimnazije, potom u predstavama Studentskoga eksperimentalnog kazališta – pa nije neobično da joj je prva autorski potpisana knjiga bila antologija prijevoda i vlastitih eseja posvećenih komediji dell' arte (1987.). Sljedeću je njezinu autorsku antologiju iznjedrilo dvadeset godina bavljenja francuskom književnošću – riječ je o cvosveščnom remek-djelu *Osamnaest izazova* (1996.), kojim je napokon posve ravnopravno predstavila svoj prevodilački, kritičko-istraživački i eseistički rad s ciljem da preklapanjem raznovrsnih praksa pisanja poput kubista iz brojnih kultova sagleda osamnaest „karizmatskih i prevratničkih pjesničkih osobnosti“ od početka do kraja 20. stoljeća. Izvorni doprinos knjige bio je toliki da je uz francusko odličje dobila i Nagradu grada Zagreba, dok joj se za sve

3 Maroević, T. *Putanje praćenja, poziv pisanja*, Vjenac, 2013.

4 Mikšić, V. *Višnja Machiedo ili o prevoditeljskoj (po)etici*, Tema, 2013.

va pokreta – postoji isključivo jedinstvena, čitava, svima otvorena stvarnost, u koju treba uroniti širom otvorenih očiju i prepustiti se svijetu i njegovim čudesima koja nikad nisu prestala i nikad neće prestati. Višnja Machiedo upravo je iz takve vizije svijeta crpila svoju stvaralačku energiju, stoga nas nikad neće prestati nadahnjivati vrhunskima književno-esejističkim, time i umjetničkim ostvarenjima trajne i neprocjenjive vrijednosti.

PRIZNANJA

Nagrada DHKP (1993.), Nagrada Grada Zagreba (1997.), Francusko odličje Viteza Legije časti (1997.), Franjo Čale – povelja za zasluge (Talijanski institut za kulturu, 1995.), Nagrada Iso Velikanović (za životno djelo, 2010.).

BIBLIOGRAFIJA – KNJIGE

Kritika. Eseji

Drugi život (Kritičke studije, eseji, članci), DHK, Zagreb, 2005.

Putovima i prečacima (Eseji i ogledi), Matica hrvatska, Zagreb, 2005.

Od kazališta do teksta i obratno (Romanističke i hrvatske studije i ogledi), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.

Skrovite putanje, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2011.

Kvartet za Nikolu Šopa, DHK, Zagreb, 2014. (postumno).

Kišobran u nebu, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015. (postumno).

Izgubljeni koraci, DHK, Zagreb, 2018. (postumno).

Autorske antologije

Komedija dell'Arte, CeKaDe, Zagreb, 1987.

Osamnaest izazova (Francuski pjesnici 20. stoljeća), 2 toma, Ceres, Zagreb, 1996.

Francuski nadrealizam, 2 toma, Konzor, Zagreb, 2002.

Plitvice, 2004. (snimio: Mladen Machiedo)

Mladen Machiedo, 2013. (snimila: Višnja Serdar)

Machiedovi dvojezični monolozi

**Kvantiteta koja nije izgubila na kvaliteti:
Mladen Machiedo u Matici hrvatskoj istodobno predstavio devet knjiga**

Predstavljanje recentnih knjiga akademika Mladena Machieda, održano 29. studenoga u Velikoj dvorani Matice hrvatske, iz više će razloga biti zabilježeno kao iznimski književni događaj. Već je na pozivnici podebljanim slovima bilo istaknuto pitanje: „Je li covid isprika za šutnju?“ No popis od čak devet knjiga na hrvatskom i talijanskom, kao i njihove naslovnice, uzvaniku su odmah ponudile autorov odgovor: „Apsolutno ne!“ Naime Machiedu, kao i većini istinskih stvaralača, (samo)izolacija ništa bitno nije promijenila. Dapače, u eri korone kao da se dogodilo upravo suprotno, jer cijeli je svijet najednom iskusio samotništvo blisko svim znanstvenicima i umjetnicima kojima je nemoguće stvarati izvan zaglušujuće tišine. Glas književnika, stoga, ne samo da je opstao nego nikad i nije bio istinski ugrožen. Pa ipak, pandemija nemogućnost predstavljanja književne produkcije bila je analogna sudbini svih izvedbenih umjetnika, kojih interpretacije istinski zažive tek na pozornici. Očito je ta prisilna šutnja potaknula Machieda da sve nadoknadi i sam predstavi svih devet svojih knjiga priredivši tako svojevrstan performans na tragu one-man showa. Tko bi, uostalom, osim samog autora, kao i posredovanjem tek njemu poznate unutarnje logike, uspješno umrežio bogato recentno stvaralaštvo koje unatoč impresivnoj kvantiteti nije nimalo izgubilo na kvaliteti. Odbivši da nakon niza kritičara (do)čeka svojih skromnih pet minuta, Machiedo se konačno emancipirao i nastupio u svojstvu pjesnika, eseista, kritičara, antologičara, kolažista, prevoditelja i priredivača, uz iznimku pozdravnog govora predsjednika Matice hrvatske Mire Gavrana i završne riječi Milana Bešlića, koji je prvi put predstavio likovnu komponentu Machiedova opusa.

Zapostavljena talijanistika

Unatoč tomu što Machieda kao ugledna hrvatskog talijanista nije potrebno posebno predstavljati, u najkraćim crtama vrijedi se – ne bez razloga – prisjetiti kako je riječ o književniku dalmatinsko-srednjoeuropskog podrijetla koji je rođen u Zagrebu (1938.), gdje se školovao i proživio svoj radni vijek do aktivnog statusa profesora emeritusa i redovnog člana HAZU. U njegovoj biografiji može se pročitati kako su taj kontinuitet radosno prekidali brojni boravci u Italiji, od specijalizacije do predavanja na poziv, uz što je kao autor ili prevoditelj (s talijanskog, francuskog i španjolskog te na talijanski) ukupno objavio sedamdeset knjiga, od kojih četvrtinu na talijanskom koji mu nije materinski, nego naučeni jezik. U Italiji mu je dodijeljeno petnaest književnih nagrada, u Hrvatskoj šest, uz po jedno državno odličje u objema zemljama. Stoga, imajući u vidu da zagrebački akademski, kulturni i medijski prostor još od Krleže i Gavelle neosporno preferira germanistiku, Machiedov raskošni životopis i opus blisko povezan s Italijom pokazuju da talijanistika nimalo nije na gubitku, za razliku od sredine koja samoj sebi uskraćuje vrijednost koju i Hrvatska i Europa imaju u cjelini.

Nepredviđeni

Machiedo svojem radu pristupa ozbiljno, stoga čitatelju neće promaknuti kako uz aktualno stvaralaštvo nastoji sustavno ukoričiti i sve prošlo, i to ne bez sita i rešeta vlastita strogog suda. Sukladno tomu, na predstavljanju slijed njegovih osvrta nije bio kronološki, nego žanrovski i problematski logičan, a ni svakoj knjizi nije posvetio

¹³ Ovaj je tekst 15. prosinca 2022. izvorno objavljen u Vijencu br. 751-752, a ljubaznošću autorice Mirne Rudan Lisak i redakcije Vijenca ponovno ga objavljujemo u Riječima.

simetričnu količinu vremena. Izlaganje je otvorio „knjižicom“ *Nepredviđeni*, čija malena forma krije riznicu znanja koje je autor stjecao desetljećima. Upravo njezin zgusnuti sadržaj potvrđuje da u Machiedovu slučaju vrijedi zlatno pravilo: što manje stranica – veća težina, odnosno umjesto pitkosti on bira britkost ne bi li kritički propitao svaki detalj razmatrane teme i majstorski pronašao sve nelogičnosti u analiziranu pismu. Zašto „nepredviđeni“? Ako svaki dobar naslov u sebi krije barem dvoznačnost, krenimo redom: iznad svega zato što je obradio umjetnike koji su toliko unaprijedili čovječanstvo da njihov dolazak nitko od smrtnika nije mogao ni sanjati, a kamoli predvidjeti – no možda je upravo to bila njihova najveća prednost. Tako je sveti Franjo Asiški, koji pripovijeda pticama, „najosebujniji luđak na svijetu, stalno spremam na božansku transgresiju“; Machiedov Boccaccio, pak, nije uobičajeno ležeran i lascivan, nego ozbiljan pisac i humanist koji je iz današnje perspektive i moderan feminist (*Dekameron* je ponajprije namijenjen čitateljicama); renesansni Leonardo nerazmršiva je zagonetka zbog koje ga se akademска Italija i danas pribavlja kao književnika, no ne i Machiedo, koji je na toj temi doktorirao; a Michelangelo kao pjesnik u bestjelesnom prostoru poezije i dalje se bori s teškim mramorom „klešući“ svoj stih. Svoje kritičko remek-djelo Machiedo dovršava „mallarméovskim“ Giambattistom Marinom, uz Góngoru najistaknutijim predstavnikom baroka, u čijem obilju retoričkih figura i kompleksnoj sintaksi otkriva nepredviđenu, samim time i školski zanemarenu multipolarnost baroknih perspektiva.

Zlatno doba talijanske književnosti

„Svi spomenuti umjetnici“, razjašnjava Machiedo, „uz iznimku Boccaccia, odudaraju od sveučilišnoga talijanističkog kanona, koji je oduvijek bio u znaku velike trijade – Dante, Petrarca, Boccaccio – uza skok do Goldonija, nakon čega je dosta bilo zastupljeno devetnaesto stoljeće, i tek na kraju nešto Pirandella, koji bi pokrio dvadeseto stoljeće. No meni su zlatna tri stoljeća talijanske književnosti razdoblje od srednjeg vijeka, preko humanizma, renesanse i manirizma do baroka, ali nažalost u četrdeset i nešto godina ništa od toga nisam predavao na Filozofskom fakultetu. Uz to, Leonardo, Michelangelo i Giambattista Marino za mene su bili put prema interdisciplinarnosti, jer dvojica su bili likovni umjetnici, a Marino je bio strastveni kolekcionar.“ Upravo je interdisciplinarnost omogućila Machedu da „nepredviđene“ i sam čita i predloži na podosta neočekivan način, a kako su pritom postali temelj za njegovu kritičku (u mnogočemu i eseističku) trilogiju, u

njima je također ključ za autorov neuobičajeni novecento – drugu knjigu iz trilogije naslovljenu *Suvremenici*, koja je na predstavljanje dopremljena izravno iz tiska. Njezin sadržaj, u kojem se ponajbolje odčitavaju i europske poetike, sastoji se od čak 38 tekstova o dvadesetom stoljeću – Machiedo se u njima kreće kroz talijansku književnost interpretirajući pjesnike od Papinija i Campane nadalje, odnosno prozne pisce u rasponu od Prima Levija do Baricca, a najviše je eseja posvetio Montaleu i Cattafiju. Treća knjiga, *Otkloni*, tek treba izići, stoga se Machiedova trilogija još uvijek može smatrati eovskim „otvorenim djelom“, koje će autor zaokružiti tekstovima većinom izvan talijanistike.

Nakon kritičke trilogije, prevodilačka duologija

Pronađeni u prijevodu I i II nisu antologije, nego osobni odabiri, stoga su neki autori u tim knjigama zastupljeni opširnije, a neke je Machiedo čak i preskočio. U predgovoru prve knjige, posvećene talijanskoj književnosti, piše: „Za strpljiva čitatelja bit će to pomalo kao da ulazi u moju biblioteku i zaviruje preko 'pronađenih u prijevodu' među one autore s kojima sam živio, s njima se družio (što u doslovnom smislu, što u svoja četiri zida), 'pekao zanat', odolijevao...“ Obje knjige sadrže stihove i kraće proze, te pjesme u prozi, ali ovaj put nema kritičkih osvrta kako bi čitatelj ostvario izravan susret s književnošću. Premda je u prvoj knjizi zastupljeno skoro stotinu talijanskih autora – od svetog Franje Asiškoga i Dantea sve do Pierluigija Cappella, druga je knjiga po Machiedu obilježena većom raznovrsnošću – tu su prijevodi s francuskog (ističe se Proust kojega je već prije antologizirao), španjolskog (Salinas, Jiménez, Gómez de la Serna i Bergamin), nešto malo portugalskog, a mnogo je i hrvatskih pjesnika na talijanskom – od Vladimira Nazora sve do Hrvoja Pejakovića. U dodatku o Domovinskom ratu zastupljeni su Vladimir Devidé, ali ne kao japanolog, nego u odnosu prema povijesnim zbivanjima, Zvonimir Mrkonjić svojom egzemplarnom zbirkom *Put u dalj*, i Siniša Glavašević s par lirske proze. Machiedo je o tome rekao: „Premda nisam kroatist, pjesnicima materinskog jezika bavio sam se pretežno na talijanskom, a kritički i na hrvatskom u više svojih knjiga, te sam od Krleže naovamo većinu autora i osobno poznavao. Više pjesnika tiskam prvi put u ovakovom skupnom izdanju, a ponekog i prvi put do sad absolutno neprevođena.“

Hrvatski pjesnici na talijanskom

Svoju prevodilačku metodu Machiedo je osmislio u cilju očuvanja poezije, stoga je njezin tijek opisao ovako: „Čak i kad prevodim vlastitu poeziju, ne prevodim riječ po riječ, nego ritmiziram značenje, a to zapravo nije prevođenje, nego rekreacija, i zato su mi moji pjesnički tekstovi, bilo na hrvatskom, bilo na talijanskom, jednako važni izvornici. Dvojezično pisanje poezije lako se ukrižava, stoga druga varijanta, ako je bolje ritmizirana, često me navede da revidiram prvu u nekom drugom izdanju.“ Također nije suvišno spomenuti da između Vladimira Nazora i Machieda tijekom sedamdeset godina nitko nije sustavno prevodio hrvatske pjesnike na talijanski. „To se nije primjetilo zato što kroatisti uglavnom ne znaju talijanski, a talijani su većinom nisu zainteresirani za hrvatsku poeziju – iz tih dviju praznina teško može nastati neka prosudbena punina i zato to nije primjećeno“, komentira Machiedo. Osim toga, u „pronađenima u prijevodu“ zastupljeni su pokojni autori jer im je opus zaokružen, uz što neki od njih također postoje u zasebnim knjigama (Nikola Šop i Vlado Gotovac), odnosno plaketama (A. B. Šimić, Dizdar, Slaviček itd.). Nedavno je, pak, tiskan odabir II cielo nel pozzo (Nebo u bunaru) Drage Štambuka, pri čemu je kriterij bio mediteranizam i kulturološki kozmopolitizam, a prije te knjige Machiedo je također na talijanskom objavio autorsku duplu zbirku Linea sottile – Lancetta d'ombra (Tanka crta – Kazaljka sjene), od kojih je prva na njegovo iznenađenje u cijelosti prevedena na francuski i objavljena u uglednom francuskom časopisu Po&sie, u broju posvećenu srednjoj Europi.

Višnja i povratak likovnosti

Knjiga Višnja 80, objavljena u povodu osamdesetog rođendana (koji nažalost nije doživjela) Machiedove supruge i sustvarateljice, obuhvaća njezinu biografiju, bibliografiju i dokumente. Premda je prati opravdani epitet ugledne prevoditeljice (s francuskog i talijanskog), treba ponoviti da joj autorski opus broji sedam kritičkih i esejičkih knjiga, pored triju antologija s poveljikim kritičkim udjelom, stoga ne čudi da joj je posvećena godišnja nagrada za esejistiku u Hrvatskom centru P.E.N.-a, dosad dodijeljena devet puta. Nakon te knjige Machiedo je na samom kraju predstavio još dvije, koje ulaze u područje Milana Bešlića, a to su *Grafizmi i kolaži*

M. Machiedo, *Linea sottile – Lancetta d'ombra*, Ed. del Laboratorio, Modena, 2019.

M. Machiedo, *Pronađeni u prijevodu I (Osobni podsjetnik)*, Alfa, Zagreb, 2020.

M. Machiedo, *Nepredviđeni*, FF Press, Zagreb, 2020.

Višnja 80, piredio M. Machiedo, Hrvatski centar P.E.N.-a, Zagreb, 2020.

M. Machiedo, *Pronađeni u prijevodu II (Osobni podsjetnik)*, Alfa, Zagreb, 2021.

D. Štambuk, *Il cielo nel pozzo*, odabir, prijevod i predgovor M. Machiedo, Ed. del Laboratorio, Modena, 2021.

M. Machiedo, *Grafizmi, kolaži / Grafismi, collages*, Hrvatski centar P.E.N.-a, Zagreb, 2021.

M. Machiedo, *Tragovi, sličnosti... / Tracce, somiglianze...*, Hrvatski centar P.E.N.-a, Zagreb, 2022.

M. Machiedo, *Suvremenici*, Stajer-graf, Zagreb, 2022.

(Autor je sam financijski omogućio tisak knjiga u izdanju FF Pressa i Hrvatskog centra P.E.N.-a, od kojih je potonje grafički uredila Ana Zubić.)

Mladen Machiedo: *Zlatni trag*, 2015. (Iz ciklusa *Kolaži*)

Milan Bešlić

Mladen Machiedo – likovni umjetnik

Nerazlogovski pjesnik razlogovske generacije

U dva medija čitamo stvaralački opus Mladena Machieda: u hrvatskom književnom jeziku i u likovnom jeziku, i može se ustvrditi da je u oba ostvario zapažena djela s prepoznatljivim autorskim obilježjima. Iz cijelovita opusa razvidno je da veći udjel ima djelo pisano u književnom jeziku i da je odnijelo prevagu nad onim u likovnom jeziku. Naime, Machiedo je u mediju književnog jezika djelovao u više smjerova: u govornom jeziku kao sveučilišni profesor i znanstvenik sudjelovanjem na brojnim književnim tribinama, znanstvenim kongresima i skupovima, konferencijama i kolokvijima. U pisanom jeziku jest: pjesnik, eseist, teoretičar, pisac znanstvenih i stručnih studija te jedan od najvažnijih suvremenih hrvatskih prevoditelja s talijanskog jezika. Naročito se izdvaja njegov prijevod Bartola Cattafia¹⁴, ne samo što je bio prevoditeljski događaj jer je prvi u svijetu preveo ovog velikog talijanskog pjesnika na strani jezik – hrvatski, nego i što se upravo ta činjenica često navodi i kao kuriozitet. U likovnom pak jeziku izražavao se u netradicijskim tehnikama: grafičko oblikovanje likovnog djela na pisaćem stroju, kolažom, fotoaparatom.

Opus pjesnika, znanstvenika i prevoditelja te autora u likovnom mediju valja promatrati u sinkronijskom kontekstu u kojem se razaznaje u svim oblicima stvaralačke pojavnosti snažno obilježeno multimedijalnom scenom te polivalentnom kulturnom i umjetničkom ozračju. Važno je kazati da je riječ o 6. i 7. desetljeću 20. stoljeća prožetim dinamičnim promjenama i

postavljenjem novih paradigmi koje se upravo u tom razdoblju promoviraju na likovnoj, filmskoj i kazališnoj sceni, u filozofiji i književnosti, u tiskanim i elektroničkim medijima, kao i u svakodnevnom životu u vidljivim oblicima novih modnih trendova, novih oblika komunikacije, ponašanja i dr. Tad se pojavljuje u hrvatskoj književnosti nova generacija pjesnika okupljenih oko časopisa *Razlog* u kojem promoviraju novu lirska praksu i teorijske paradigmte te stoga po njemu dobivaju naziv – razlogovci. U tom razdoblju se prvim tekstovima javlja i Mladen Machiedo kojima jasno markira svoj posve izdvojen stvaralački put od onoga kojim su krenule njegove generacijske kolege i, valja naglasiti, i neistomišljenici.

Naime, nerazlogovski pjesnik razlogovske generacije Mladen Machiedo izdvojen je iz razlogovskog konteksta s filozofijskog, estetskog, pa, uglavnom, i svjetonazornog motrišta. Njegova lirska praksa nije sukladna pjesnicima generacije *razlog*, koja je, kao što je dobro znano, snažno obilježila 60-e i 70-e godine hrvatske književnosti, poglavito pjesništvo, zatim je dala važan teorijski prinos književnosti toga razdoblja te, napose, ispisala dragocjene tekstove o likovnoj umjetnosti koji su referentni izvori za povijest hrvatske likovne umjetnosti i likovne kritike. Važno je skrenuti pozornost na 60-e i 70-e i generaciju *razlog* i zato kako bi se jasnije sagledala izdvojenost i posebnost Mladena Machieda, koja se već tad pokazivala u jasnim naznakama, i upravo u tom kontekstu, jer je, kao i razlogovci upravo tad prolazio kroz formativno razdoblje, oblikovao, i afirmirao svoju profesionalnu individualnost, naravno, na drugim teorijskim premissama, estetskim vrijednostima i stvaralačkim postupcima. Premda su „vizualije“ ponešto prakticirali simultano i tzv. „razlogovci“

¹⁴ Cattafi, Bartolo, Poezija, Izdavačko knjižarsko poduzeće, Mladost, (prijevod: Mladen Machiedo), Zagreb, 1971.

u domovini (Petrasov Marović, Mrkonjić, potom Vladović i drugi), uz svesrdnu podršku Francia Zagoričnika (iz Ljubljane je često svraćao u Zagreb), ovađšnja ih je kritika ili zaobilazila ili držala opasnim bizarnostima.¹⁵

Dakle, generacijska blizina s razlogovcima nije sukladna onoj stvaralačkoj, nije kompatibilna, samo u nekim sastavnicama koje ih, međutim, ne povezuju, nego tangiraju u pojedinim točkama, ne približavajući jednu drugoj. Naprotiv, mesta dodirivanja nisu poveznica, ne prožimaju se, ali i ne potiru, međusobno ne brišu, nego učvršćuju u svojim različitostima pa su dodirne točke vidljive tek po temporalnoj komponenti, naravno, onoj generacijskoj, i gdjekad, po tematskim područjima.

S Tonkom Maroevićem talijanska književnost, prijevodi i prepjevi, tekstovi o talijanskim književnicima ne surađuju, ali i ne polemiziraju, dakle, dodirna je točka tematsko područje. S Igorom Zidićem poveznica je u činjenici da su se oba izražavala u dva medija, u književnom i likovnom jeziku. Machiedo kontinuirano i u više likovnih tehniku, Zidić povremeno u mediju crteža koje ne pokazuje javnosti, i, važno je kazati u prilog njegovom likovnom izrazu da je likovno koncipirao logo generacije razlog pod kojim je izlazio istoimeni časopis i biblioteka. Zidićev idejni likovni koncept oblikovao je Mihajlo Arsovski u zaštitni znak generacije razlog s nedvojbenom identitetskom odrednicom koja je brendirala razlog, gotovo, kultnom snagom u jedno od najpoznatijih i najvažnijih likovnih rješenja u hrvatskoj književnosti druge polovice 20. stoljeća. S Antonom Stamaćem i generacijskim nerazlogovcima, Mirkom Tomasovićem, Dubravkom Oraić-Tolić i Ivom Runtićem, po iznimnoj sveučilišnoj karijeri na europskim sveučilištima ulančavajući se u slavnu plejadu hrvatskih sveučilišnih profesora s europskim autoritetom: Vatroslavom Jagićem, Radoslavom Katičićem, Daliborom Brozovićem, Josipom Torbarinom, Ivom Hergešićem, Ivom Vidanom, Milivojem Solarom, Aleksandrom Flakerom, Vladimirom Filipovićem, Ivom Frangešom, Zdenkom Škrebon, Viktorom Žmegačem.

Machiedo – likovni umjetnik

Razlogovci, Maroević, Zidić, Horvatić, Mrkonjić, Dragojević intenzivno pišu kritike i članke, eseje i studije o likovnoj produkciji tog razdoblja, poglavito šezdesetih i sedamdesetih godina. Machiedo, uglavnom, ne piše o likovnoj umjetnosti, nego stvara svoja likovna djela koja su kroz dugo vremensko razdoblje oblikovala zamjetan likovni opus kojega ču ovdje prikazati u njegovim sastavnicama. Taj stvaralački impuls da stvara vlastita likovna djela zacijelo najbolje razjašnjava sam autor u jednoj autobiografskoj bilješci iz koje saznajemo da je imao snažnu dvojbu kojim putem krenuti: „Kako još u studensko doba bijah pregorio dilemu književnost (moj službeni studij) ili slikarstvo (dugovano obiteljskom likovnom odgoju) nisam želio (a ni mogao egzistencijalno) skretati u predvidljiv status slobodnog umjetnika.“¹⁶ Ovdje valja podsjetiti na činjenicu, kako bi bila jasnija autorova rečenica „dugovao obiteljskom likovnom odgoju“, naime, da je njegova majka Erika Machiedo bila likovna umjetnica koja je ostavila vrijedan opus u mediju slike, crtežu i fotografiji, a to je evidentno utjecalo na njegovo duhovno formiranje, što i sam svjedoči citiranim riječima.

Stoga sam smatrao potrebnim pozvati se na njegove riječi kako bi i u užem generacijskom kontekstu apostrofirao da je izdvojeno i zasebno mjesto Mladena Machieda imalo svoje ishodište i u obiteljskom ozračju. Skrenut ću pozornost i na širi kontekst, mimo generacijskog i izvannacionalnog, zaviriti i u europski u kojemu prepoznajemo jasne dodirne točke u Machiedovu opusu. Kad ovdje rabim termin *izdvojenost*, tad nastojim precizirati njegovo mjesto koje ču u najsažetijem prikazu locirati s onim pjesnicima unatoč tomu što mu nisu bliski po postupku ni po autorskom izrazu, a ni po ishodištima njihova stvaralaštva, po stilskoj odrednici, te najposlije, ni medijima koje koriste. Spomenut ću ih, ne ulazeći u njihove različite autorske diskurse, najviše stoga što su se izražavali u likovnom jeziku i ostavili svojim likovnim djelom vidljiv trag na visokoj estetskoj razini. Kontekstualno ću skicirati Machiedovu izdvojenost, prvo u sinkronijskom čitanju suvremene hrvatske umjetnosti, a potom u onom dijakronijskom u europskoj umjetnosti.

¹⁵ Machiedo, Mladen, *Grafizmi, kolaži/grafismi, collages*, Hrvatski P.E.N. centar, Zagreb, 2021., str. 6.

¹⁶ Isto kao (2), str. 6.

Fotografija, kolaž, grafizmi

U nacionalnom kontekstu u tom impresivnom nizu, uz Mladena Machieda, izdvajaju se pjesnici koji se izražavaju u likovnom jeziku, primjerice: osim spomenutog Zidića, još i Drago Ivanišević, Zvonimir Balog, Vesna Parun, Luka Paljetak, Tomislav Marijan Bilosnić i Marko Grčić, koji još nije, za razliku od kolega po Peru, svoje crteže pokazao hrvatskoj javnosti. Ovdje to spominjem najviše stoga kako bih osnažio nadu rijetkih i vjernih mu prijatelja i štovatelja iz njegove blizine da će to ipak učiniti. Ovi izdvojeni pjesnici/stvaraoci u likovnom jeziku (i u ovom najužem izboru!) pokazuju se kao intrigantna tema koju bi valjalo u cijelosti sagledati. U širem, dijakronijskom europskom kontekstu Machiedo se usustavljuje u veliku tradiciju pjesnika-slikara i crtača, a tu bi liniju mogao povući još znatno ranije u širokom rasponu i u neusustavljenom i skokovitom nizu, počev od Dantea Alighierija, J. W. Gothea, W. Blakea, Ch. Baudelairea, V. Majakovskog, F. G. Lorce i dr., do pjesnika koji su koristili moderne i suvremene likovne medije, često i fotografiju, kao i druge netradicijske medije i postupke dobro znane i promovirane u avangardnoj umjetnosti početkom 20. stoljeća čije dinamično širenje pratimo kroz cijelo stoljeće sve do u naše dane u tehnici – kolažu.

Upravo je u kolažu Machiedo ostvario intrigantnu likovnu cjelinu visokih estetskih dosega pa je stoga, i sam, u podnaslovu svojih knjiga navodio da je pjesnik, kritičar, antologičar, prevoditelj, priređivatelj i – kolažist. „Poticaj za kolaže (nakon tihog međuvremena na relaciji lektor/asistent... prof. emeritus... akademik) dugujem (tek 2014.) sastanku u predvorju svojeg tada (skromnog) tršćanskog hotela „Abbazia“ (opet Italija, premda „opatijska!“). Čekajući nekoga po dogовору, dao sam se na prelistavanje časopisa na stoliću: u jednom, prepunjrenom reklamama, privukao mi je pozornost „utopljen“ člančić o Manu Rayu (meni omiljenom fotografu) i... upalila se iskra. Po povratku kući, u Zagreb, nastao je prvi kolaž *Tražite Mana Rayja!*, a potom ostali, do u sadašnjost.¹⁷ Među brojnim koje autor datira „u sadašnjost“ izdvajam kolaže: *Autobiografija iz 2015.*, zatim *Hvar, silazak, 2016.*, *Hommage Kandinski, 2014.*, *Magritte u Rimu I, 2015.*, *Biblio-unicum, 2020.*

Na iznimnu važnost likovnosti u stvaralaštvu europskih pjesnika skrenuo je pozornost Aleksandar Flaker i temeljito obrazložio na primjerima pjesnika ruske avangarde u prvim godinama 20. stoljeća, počev od Majakovskoga za kojega je karakteristično,

citira Flaker ovu Percovljvu rečenicu kako bi upravo to naglasio: „prvi pokusi Majakovskog u umjetnosti rječi još uvijek mirišu na svježu uljenu boju.“¹⁸ Dakako, nezaobilazan je Kročuah, Hlebnikov... da spomenem samo njih. Golem je udio i utjecaj likovnih umjetnosti ne samo na pjesnike ruske avangarde, nego i na europske pjesnike futurizma i kubofuturizma, koji se prepoznaje u tradicijskim likovnim medijima, a naročito u – kolažu. Ta likovna tehnika koristi postupak montaže karakterističan za moderni likovni medij – film. Na dva tipa kolaža jasnom distinkcijom upućuje Dubravka Oraić-Tolić, podvlačeći razlike između likovnog i književnog kolaža. „U povijest umjetnosti i estetskoj teoriji kolaž se obično dijeli na likovni i književni kolaž. Likovni se kolaž definira kao postupak ili žanr u kojemu su na podlozi slike ili crteža uljepljuju stvari materijalni predmeti (novine, tapete i sl.), a književni kolaž kao tekst građen od heterogenih jezičnih materijala. Zatim se natuknica kolaž upućuje na daljnje natuknice kao što su *asamblaž, ready-made, umjetnički pokreti futurizam, kubofuturizam i sl.*“¹⁹ U interpretaciji Machiedovih likovnih radova evidentno je riječ o likovnom kolažu, to jest, škarama je oblikovao elemente od raznobojnih papira izrezanih iz novina, raznovrsnih i raznobojnih magazina i publikacija i lijepljenih, to jest, oblikovanih na površini papira u skladnu likovnu kompoziciju kojom zapravo definira svoje autorsko djelo. Sam postupak rada u kolažu temelji se na izboru različitih/raznobojnih motiva iz novina i magazina, te na njihovu izrezivanju škarama (ili drugim sličnim pomagalima!) i oblikovanju u motiv, odnosno koncipiranju u likovno djelo.

Velika tema u Machiedovu likovnom opusu jest i *fotografija*. Naime, pjesnik kontinuirano fotografijom autobiografski bilježi velike i male trenutke, ljude i događaje u brojnim i različitim prigodama te raznim prostorima europskih i domovinskih gradova. Izuzev dokumentarne vrijednosti, Machiedove fotografije memoriraju autorove suradničke i prijateljske susrete s talijanskim književnim klasicima 20. stoljeća, Montaleom, Belpolijem, Betocchijem, Pasolinijem, Bartolom Cattafijem na Hvaru, jednim od najvažnijih talijanskih pjesnika 20. stoljeća, kojega je Machiedo, kao što sam već spomenuo, prvi među metalijanima prepoznao kao iznimnog suvremenog pjesnika prepjevavši ga u hrvatski jezik.

17 Isti kao (2), str. 7.

18 Flaker, Aleksandar, *Ruska avangarda, književnost i slikarstvo*, Profil, Službeni glasnik, Zagreb, Beograd, 2009., str. 175.

19 Oraić Tolić, Dubravka, *Citatnost u književnosti, umjetnosti i kulturi*, Ljevak, Zagreb, 2019., str. 177.

Mladen Machiedo: Tražite Mana Raya!, 2014. (Iz ciklusa Kolaži)